

Retoryka lokalności Rhetoric of Locality

6 (4) 2019 EDITORS: EWA MODRZEJEWSKA, AGNIESZKA SZUREK

AGNIESZKA SZUREK

UNIwersytet Warszawski

<https://orcid.org/0000-0002-4616-8293>

agnieszka.szurek@uw.edu.pl

Od retoryki miejsca do retoryki lokalności. Wprowadzenie From the rhetoric of place to the rhetoric of locality. Introduction

Abstract

'The rhetoric of locality' is not a term widely used in the literature of rhetoric, it appears however in some new research studies within the large area of 'the rhetoric of space' alongside such names as 'vernacular rhetoric', 'rhetorical ethnography', 'field rhetoric' or 'in situ rhetoric'. While this short introduction does not aim at defining these terms nor at exploring their relations, intersections and differences between them, it offers a brief review of tendencies in this field of rhetorical research.

Choć termin „retoryka lokalności” nie jest powszechnie stosowany w literaturze przedmiotu, to coraz częściej pojawia się on w najnowszych opracowaniach z zakresu szeroko pojmowanej „retoryki spacjalnej” – obok takich określeń, jak: „retoryka wernakularna”, „retoryka miejsca/przestrzeni”, „etnografia retoryczna”. Niniejsze wprowadzenie nie ma na celu wyczerpującego zdefiniowania tych pojęć ani opisanie ich relacji, skrzyżowań oraz różnic między nimi, stanowi jednak poglądowy opis tendencji w tej rozwijającej się dziedzinie współczesnych badań retorycznych.

License

This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 international (CC BY 4.0). The content of the license is available at <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>

Received: 1 December 2019 | Accepted: 20 December 2019

AGNIESZKA SZUREK

UNIwersytet Warszawski

<https://orcid.org/0000-0002-4616-8293>

agnieszka.szurek@uw.edu.pl

Od retoryki miejsca do retoryki lokalności. Wprowadzenie

Kiedy w 1963 roku przed ratuszem dzielnicy Schöneberg w Berlinie amerykański prezydent John F. Kennedy wymiał słynne słowa: *Ich bin ein Berliner*, to nie tyle odwoływał się do geografii, co tworzył nowy, symboliczny porządek, ze światem podzielonym na obszar „cywilizacji rzymskiej” i „barbarzyńców” (Budzyńska-Daca 2011). To retoryczne odwołanie do miejsca wzmocniło jednak argumentację – pomogło mówcy zbudować *ethos*, określać swoją tożsamość i nawiązywać kontakt ze słuchaczami.

„Zwrot przestrzenny”, „zwrot spacjalny” czy „zwrot topograficzny” – o ile zgadzamy się, że rzeczywiście w naukach humanistycznych były one „zwrotami”¹ – przykuwa uwagę również badaczy retoryki. Zaczęto zwracać uwagę, że odwołania do miejsca, do *genius loci*, bywają argumentami wspierającymi różne polityczne wizje – analizują to na przykład Philip Crang i Richard L. Martin (1991), pokazując, w jaki sposób odwołania do „fenomenu Cambridge” wspierały wizję „nowej Brytanii” przedstawianą przez Margaret Thatcher. Zwrot spacjalny zaznaczył się także w badaniach nad gatunkami retorycznymi – metafory przestrzenne opisujące gatunki (gatunek jako „miejsce”, „ekosystem”, „habitat”, a także jako struktura czy formacja), a także usytuowanie gatunków w przestrzeni opisywali na przykład Dylan Dryer (2008) i Mary Reiff (2011). W artykułach zebranych w tomie „The Rhetorics of Space” (Matajc 2014) przedmiotem zainteresowania autorów są relacje między przestrzenią europejskich stolic a literaturą danego kraju – zarówno związane z literaturą miejsca na planach miast (pomniki, nazwy ulic itp.), jak i obrazy miast w literaturze. Retoryka miejsca koncentruje się jednak nie tylko na słynnych dziełach literackich, mowach polityków lub innych osób publicznych, ale poddaje refleksji również retorykę „mówców” dotąd niedostrzeżonych lub marginalizowanych. John Melson (2010) bada na przykład, w jaki sposób odwołania do konkretnej geografii Afryki pozwalały Olaudahowi Equiano,

1. Wątpliwości związane z tymi terminami przedstawiają m.in. artykuły Elżbiety Rybickiej (2013) i Kamili Gieby (2015).

jednemu z ważniejszych przedstawicieli osiemnastowiecznego abolicjonizmu, nie tylko zmienić utrwalony sposób postrzegania „Starego” i „Nowego” Świata, ale także – jako byłemu niewolnikowi – znaleźć nowy sposób budowania tożsamości, w odniesieniu do innych pojęć i wartości niż praca czy własność.

Kolejnym wątkiem, któremu w badaniach retorycznych zaczęto poświęcać więcej uwagi (podobnie jak w innych dziedzinach nauk humanistycznych), są: przestrzeń życia codziennego, a także obszary w różny sposób marginalizowane czy peryferyjne. Jak dotąd powstały studia poświęcone retoryce przestrzeni miasta (Wilson 1995), retoryce „dobrego życia” na przedmieściach (Dickinson 2015) czy retoryce sklepu lub ulicy targowej (Kochan 2006, Shahin 2019). Badania te odwoływały się często do metod retoryki wizualnej, jednak wiązały się z nimi także zwrot w stronę „retoryki materialności” – z podkreśleniem wagi konkretnego doświadczenia, praktyczności i fizycznego otoczenia. Obiekty takie, jak budowle, pomniki czy parki stały się przedmiotem analiz retorycznych (na przykład Wright 2005, Stewart i Dickinson 2008, Ornatowski 2011, Zagacki i Gallagher 2019). W nurcie retoryki spacjalnej zwraca się uwagę na to, że znane i często odwiedzane miejsca w przestrzeni publicznej można uznać za „miejsca wspólne” także w sensie *loci communes* lub toposów. Przekazują one różne, nieraz ambiwalentne znaczenia i podsuwają możliwości wykorzystania w argumentacji (Mullaney 1997, Matajc 2014).

Nowe nurty badań wpłynęły również na zmiany w obrębie dydaktyki retoryki: podczas gdy zazwyczaj kursy retoryki na uczelniach wyższych obejmowały przede wszystkim jej historię, badacze – np. Michael Calvin McGee (2009) – zaczęli opowiadać się za zasadą konstruowania programów według zasady *practice comes first*. Student powinien najpierw nauczyć się dostrzegać i interpretować to, w jaki sposób jest „retorycznie konstruowane” jego najbliższe otoczenie – w tym na przykład przestrzeń kampusu uniwersyteckiego czy miasta. Wstępny kurs retoryki powinien zaś obejmować między innymi „retorykę lokalności”, stąd też retoryczne analizy budowli, instalacji przestrzennych czy wystaw muzealnych znalazły się w podręcznikach krytyki retorycznej (na przykład Foss 2009), która – wraz ze swoimi pododmianami – staje się użytecznym zasobem narzędzi badawczych do analizowania perswazyjnych wymiarów lokalności (zob. Szurek 2019).

Retoryczne badania przestrzeni często korzystały z dorobku innych nauk, zwłaszcza socjologii, antropologii i etnografii. Koncentrowały się jednak na tym, jak przestrzeń jest kształtowana przez ludzi za pomocą działań symbolicznych. Ma to związek ze współczesnym pojmowaniem retoryki, na który niewątpliwie wpływ wywarł Kenneth Burke i jego reinterpretacja antycznej *ars bene dicens* jako „użycie słów (lub innych symboli) do kształtowania postaw lub wywołania

zachowań” (Burke 1969, 49). Do tego sposobu myślenia, a także do zaczerpniętego z koncepcji Burke’a rozumienia „sceny” odwołują się badacze retorycznej lokalności (np. Townsend 2006). Uwagę poświęcano też negocjacjom dotyczącym przestrzeni: ustalaniu granic, terytoriów i stref wpływów, walkom o dominację nad przestrzenią lub o prawo jej użytkowania, tworzeniu przestrzeni dyskursu (na przykład Flores 1996).

To z tych nurtów i zainteresowań badawczych wyrasta retoryka lokalności. Termin ten (w języku angielskim *rhetoric of locality* lub rzadziej: *rhetoric of localness*), nie jest jeszcze powszechnie znany. Studia mieszczące się w obrębie „retoryki lokalności” dotyczą zazwyczaj jednego, niewielkiego obszaru, obiektu lub też jednej małej społeczności. Stewart i Dickinson (2008) analizują na przykład centrum handlowe FlatIron Crossing, a Rebecca Townsend (2006) – zebranie miejskie w Amherst w Massachusetts. Badacze często koncentrują się na specyficzne miejscowej sytuacji, w tym na istnieniu właściwych dla niej retorycznych norm i wartości, wykształcanych w codziennych kontaktach „zwykłych” ludzi. Właśnie te normy – procesy ich formowania, sposoby wyrażania i negocjowania, zmiany, a także konflikty między różnymi lokalnymi systemami wartości oraz między systemami lokalnymi a globalnymi lub narodowymi są, zdaniem badaczy (np. Hauser 2019, Hess 2019), obiecującym polem analiz.

Dla retoryki ważne wydają się być przede wszystkim związane z tymi procesami symboliczne działania kształtujące przestrzeń. Według Gerarda Hausera (2019) takimi działaniami, świadczącymi o istnieniu lokalnej, „wernakularnej” retoryki wspólnych wartości, mogą być na przykład inicjatywy mieszkańców dbających o swoje najbliższe otoczenie, by wymienić: koszenie trawników, zakładanie kłombów, strzyżenie żywopłotów, utrzymywanie porządku w najbliższym otoczeniu.

Napięcia i negocjacje między różnymi lokalnymi wizjami retorycznymi oraz kolizje między lokalnymi a narodowymi czy globalnymi systemami wartości są kolejnym interesującym polem badań. Don Mitchell (1998) opisywał na przykład konflikty między górnikami a organizacjami ekologicznymi, wskazując, że to brak „lokalnego zakorzenienia” argumentacji po stronie ekologów sprawił, że nie przekonali oni do swoich racji miejscowych społeczności; o podobnych napięciach pisze również Elenore Long (2011). Hauser (2019), powołując się na pracę Alaina Touraine’a o „Solidarności” jako ruchu społecznym, zwracał uwagę na lokalne uwarunkowania – według niego retoryka „Solidarności” była inna w Gdańsku, inna w Warszawie czy Katowicach.

Kolejne rozumienie retoryki lokalności wiąże się z kreowaniem lokalnej tożsamości. Tak ukierunkowane badania znajdują wspólne pole z dziedzinami, takimi jak: nauki o turystyce i studia nad marketingiem miejsca. Retoryka lokalności zajmuje się jednak raczej symbolicznymi działaniami kreującymi lokalność niż

sposobami jej promowania. Analizowane są zatem różne formy performansu, działania i czynności – na przykład gotowanie i jedzenie lokalnych potraw (Spurlock 2019). Tożsamość budowana „na użytek mieszkańców” i ta tworzona dla turystów mogą również wywoływać napięcia i być polem negocjacji o kontrolę nad dyskursem, o prawo do budowania własnej wizji miejsca czy też o hierarchię (na przykład: jakie miejsca są „ważne”, a jakie nie; kto jest ważniejszy: miejscowi czy turyści, starzy czy nowi mieszkańcy). Na takie aspekty retoryki lokalności zwracają uwagę na przykład Scott McCabe i Elizabeth Stokoe (2004) oraz Jillian M. Rickly (2017).

Steward i Dickinson (2008) wskazują wreszcie, że przedmiotem retorycznej refleksji może być także specyficzny rodzaj perswazji, który nazywają „ukorzeniem” w lokalności – chodzi o to, jak przekonać mieszkańców, że pewne nowe rzeczy (w analizowanym przypadku: nowe centrum handlowe) są w istocie „lokalne”, że wpisują się w miejscowy krajobraz nie tylko pod względem estetycznym.

Zainteresowanie lokalnością („wernakularnością”, etnografią retoryczną) wprowadza do retoryki nowe narzędzia, tj. badania terenowe. Wypracowaniu metodologii takich badań poświęcane są kolejne publikacje naukowe (Enders et al. 2016, Middleton et al. 2019). Jak twierdzi Hauser (2019, 40), „badania retoryki wernakularnej, w różnych jej postaciach, mogą sprawić, że procesy tworzenia znaczeń ukążą nam się w bardziej »surowej«, wyrazistej formie, niż kiedy zajmujemy się samą tylko retoryką oficjalną” (tłumaczenie – A. Sz.). Badacze mogą nie tylko opisywać funkcjonowanie retorycznych zasad, ale również obserwować je w procesie ich tworzenia; studiować nie zastaną „retoryczną kulturę”, ale sam proces konstrukcji takiej kultury (Hauser 2019, 39).

„Empiryczny zwrot” w krytyce retorycznej otwiera przed nią kolejne perspektywy. Może doprowadzić nie tylko do wypracowania nowych metod w jej obrębie, ale także do doprecyzowania specyfiki całej dziedziny: odróżnienia jej od badań literackich, a także studiów nad komunikacją społeczną i innych pokrewnych dziedzin.

Bibliografia

- Budzyńska-Daca Agnieszka.** 2011. „Anatomia sukcesu mówcy politycznego, czyli o przemówieniu Kennedy’ego *Ich bin ein Berliner*”. W: *Rhetorica regina artis scientiaque*, (red.) Sławomir Górczyński: 67–80. Warszawa: DiG.
- Burke Kenneth.** 1969. *A Rhetoric of Motives*. Berkeley: University of California Press.
- Crang Philip, Richard L. Martin.** 1991. „Mrs Thatcher’s Vision of the ‘New Britain’ and the Other Sides of the ‘Cambridge Phenomenon’”. *Environment and Planning D: Society and Space* 9.1: 91–116. doi:10.1068/d090091.
- Dickinson Greg.** 2015. *Suburban Dreams. Imagining and Building the Good Life*. Tuscaloosa: University of Alabama Press.

- Dryer Dylan B.** 2008. „Taking Up Space: On Genre Systems as Geographies of the Possible”. *JAC* 28.3/4: 503–534.
- Endres Danielle, Samantha Senda-Cook.** 2011. „Location Matters: The Rhetoric of Place in Protest”. *Quarterly Journal of Speech* 97.3: 257–282.
- Endres, Danielle, Aaron Hess, Samantha Senda-Cook, Michael K. Middleton.** 2016. „In Situ Rhetoric: Intersections Between Qualitative Inquiry, Fieldwork, and Rhetoric”. *Cultural Studies ↔ Critical Methodologies* 16.6: 511–524. doi:10.1177/1532708616655820.
- Flores Lisa A.** 1996. „Creating discursive space through a rhetoric of difference: Chicana feminists craft a homeland”. *Quarterly Journal of Speech* 82: 142–156.
- Foss, Sonja K.** 2009. *Rhetorical Criticism. Exploration and Practice*, wyd. 4. Long Grove: Waveland Press.
- Gieba Kamila.** 2015. „Zwroty ku przestrzeni w badaniach literackich – próba uporządkowania pojęć i podstawowe rozróżnienia”. *Przestrzenie Teorii* 23: 27–38.
- Hauser Gerard A.** 2019. „Attending the vernacular: A plea for an ethnographical rhetoric”. W: *Readings in Rhetorical Fieldwork*, (red.) Samantha Senda-Cook, Aaron Hess, Michael Middleton, Danielle Endres: 23–43. Routledge.
- Hess Aaron.** 2019. „Critical-Rhetorical Ethnography Rethinking the Place and Process of Rhetoric”. W: *Readings in Rhetorical Fieldwork*, (red.) Samantha Senda-Cook, Aaron Hess, Michael Middleton, Danielle Endres: 93–121. Routledge.
- Kochan Marek.** 2006. „Retoryka sklepów odzieżowych. Rekonesans”. W: *Retoryka codzienności. Zwyczaje językowe współczesnych Polaków*, (red.) Małgorzata Marcjanik: 13–43. Warszawa: Trio.
- Long Elenore.** 2011. „Rhetorical techne, local knowledge, and challenges in contemporary activism”. W: *Rhetorics, Literacies, and Narratives of Sustainability*, (red.) Peter N. Goggin: 13–38. Taylor and Francis.
- Matajcz Vanesa.** 2014. „The Rhetorics of Space: Introduction”. *Neohelicon* 41: 3–12. doi:10.1007/s11059-013-0217-6
- McCabe Scott, Elizabeth H. Stokoe.** 2004. „Place and Identity in Tourists’ Accounts”. *Annals of Tourism Research* 31.3: 601–622.
- McGee Michael Calvin.** 2009. „A Materialist’s Conception of Rhetoric”. W: *Rhetoric, Materiality, & Politics*, (red.) Barbara A. Biesecker, John Louis Lucaites: 17–42. New York: Peter Lang.
- Melson John A.** 2010. *Aesthetics in Place: Commercial Rhetoric and Local Identity in the British Atlantic, 1720-1820*. Praca doktorska. Brown University Providence, Rhode Island. <https://repository.library.brown.edu/studio/item/bdr:11107/PDF/> (dostęp 29.11.2019).
- Middleton Michael K., Samantha Senda-Cook, Danielle Endres.** 2019. „Articulating Rhetorical Field Methods Challenges and Tensions”. W: *Readings in Rhetorical Fieldwork*, (red.) Samantha Senda-Cook, Aaron Hess, Michael Middleton, Danielle Endres: 67–90. Routledge.
- Mitchell Don.** 1998. „The Scales of Justice: Localist Ideology, Large-Scale Production, and Agricultural Labor’s Geography of Resistance in 1930s California”. W: *Organizing The Landscape: Geographical Perspectives On Labor Unionism*, (red.) Andrew Herod: 159–194. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Mullaney Steven.** 1997. „Toward a rhetoric of space in Elizabethan London”. W: tegoż, *The place of the stage: license, play, and power in Renaissance England*: 1–25. Ann Arbor: The University of Michigan Press.
- Ornatowski Cezar M.** 2011. „Rhetoric and Space: Architecture, Ideology, and the Stalinist Plan for the Reconstruction of Warsaw”. W: *Rhetorica regina artis scientiaque*, (red.) Sławomir Górczyński: 207–224. Warszawa: DiG.
- Reiff Mary Jo.** 2011. „The Spatial Turn in Rhetorical Genre Studies: Intersections of Metaphor and Materiality”. *JAC* 31.1/2: 207–224.

- Rickly Jillian M.** 2017. „»I’m a Red River local«: Rock climbing mobilities and community hospita-
lities”. *Tourist Studies* 17.1: 54–74. doi.org/10.1177/1468797616685648.
- Rybicka Elżbieta.** 2012. „Zwrot topograficzny w badaniach literackich. Od poetyki przestrzeni do
polityki miejsca”. W: *Kulturowa teoria literatury. Poetyki, problematyki, interpretacje*, t. II, (red.)
Ryszard Nycz, Teresa Walas: 311–343. Kraków: Universitas.
- Shahin Jasmine.** 2019. „Festival, ritual, and rhetoric of the Arabian market street”. W: *Architecture,
Festival and the City*, (red.) Jemma Browne, Christian Frost, Ray Lucas. London: Routledge
doi.org/10.4324/9780429432125.
- Spurlock Cindy M.** 2019. „Performing and Sustaining (Agri)Culture and Place: The Cultivation of
Environmental Subjectivity on the Piedmont Farm Tour”. W: *Readings in Rhetorical Fieldwork*,
(red.) Samantha Senda-Cook, Aaron Hess, Michael Middleton, Danielle Endres: 169–185.
Routledge.
- Stewart Jessie, Greg Dickinson.** 2008. „Enunciating Locality in the Postmodern Suburb: FlatIron
Crossing and the Colorado Lifestyle”. *Western Journal of Communication* 72.3: 280–307.
- Szurek, Agnieszka.** 2019. „Odra w Pruszkowie i w fantazjach użytkowników lokalnych grup
w mediach społecznościowych. Analiza metodą motywu fantazjowania”, *Res Rhetorica* 6.3: 1–18.
<https://doi.org/10.29107/rr2019.3.1>.
- Touraine Alain.** 2010. *Solidarność. Analiza ruchu społecznego 1980-1981*, wyd. 2. Przeł. Andrzej
Kraśiński. Gdańsk: Europejskie Centrum Solidarności.
- Townsend Rebecca.** 2006. „Widening the Circumference of Scene: Local Politics, Local Metaphysics”.
KB Journal 2.2. <https://www.kbjournal.org/townsend> (dostęp 20.11.2019).
- Wilson Elizabeth.** 1995. „The Rhetoric of Urban Space”. *New Left Review* 209: 146–160.
- Wright Elizabethada A.** 2005. „Rhetorical Spaces in Memorial Places: The Cemetery as a Rhetorical
Memory Place/Space”. *Rhetoric Society Quarterly* 35.4: 51–81.